

Nemzetiségi oktatás a Kádár-korszakban

Az 1945 utáni több mint négy évtized nemzetiségi politikáját bemutató sorozatunk záró tanulmányában a Kádár-korszak nemzetiségi iskoláztatásának történetéből kap ízelítőt az olvasó. Nyomon követhető az a folyamat, amely a nemzetiségi tannyelvű iskolák számának fokozatos csökkenését, majd megszűnését eredményezte, de megismerhető a ma legelterjedtebb, anyanyelvet oktató iskolatípus, illetve oktatási forma kialakulása is. A tanulmány érdekesen mutatja be, hogy a párhatározatok és az állami intézkedések miként próbálták megállítani a nemzetiségi oktatás fokozatos elsovadását, s hogyan kísérelték meg a nemzetiségi tannyelvű oktatás újraindítását 1985 után.

„A mérvadó hazai tudományos és politikai irodalom a németeket, szlovákokat, délszlávokat (szerbeket, horvátokat, szlovénokat) és románokat tekinti nemzetiségeknek. A mai Magyarországon a cigányok etnikai csoportnak minősülnek; a zsidóságot mint önálló csoportot elsősorban vallási közösség értelmében határozzák meg.”¹

Az MSZMP nemzetiségpolitikai határozata az oktatásról – 1958

Az MSZMP 1958. évi nemzetiségpolitikai határozatának² egyik legjellemzőbb eleme az iskolaprogram volt. A dokumentum az oktatás konkrét kérdései előtt tényszerű, kritikus és önkritikus áttekintést adott a magyarországi nemzeti kisebbségek anyanyelvi és magyar nyelvi ismeretéről, illetve annak hiányosságairól. „A nemzetiségek általában jól beszélik a magyar nyelvet, csupán a legidősebbek között akad magyarul gyengén tudó. Anyanyelvi szókészletük szegényes, az általuk beszélt nyelv általában tájnyelv jellegű. Nemzetiségi fiataljaink egy részére jellemző, hogy az iparosodás, a falu szocialista átalakulása, a egyes házasságok növekedése következtében még azok sem használják anyanyelvüket, akik ezt egyébként az utóbbi évek során a különböző nemzetiségi iskolákban irodalmi szinten elsajátították.”³

A dokumentum röviden számba vette a nemzetiségi oktatás addigi eredményeit és feladatait. 1958 őszén Magyarországon „49 óvodában, 321 általános iskolában, 8 általános gimnáziumban, 5 tanító- és óvónőképzőben, 4 főiskolai tanszéken, 7 önálló diákothonban” folyt anyanyelvi oktatás. A nemzetiségi középiskolai hálózat fejlesztését pedig valójában befejezettek tekintette a határozat. A nemzetiségi anyanyelvű tanulók többsége „a mi sajátos viszonyainknak megfelelően – vegyes lakosságú községekben levő magyar általános iskolákban – heti három órában külön tantárgyként tanulja anyanyelvét” („C” típus). A dokumentum szerint nemzetiségi anyanyelvi oktatásban ekkor összesen mintegy 30 000 nemzetiségi tanuló, gyermek vett részt.⁴ A határozat tehát csak összefoglaló adatokat közölt a nemzetiségi oktatásról (az intézményekről és a tanulói létszámról egyaránt).

A szerző az ELTE BTK Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszékének egyetemi docense

Külön foglalkozott viszont a határozat a német nemzetiségi iskolákkal, amit az is indokolt, hogy erre az esztendőre épült ki Magyarországon az 1951–1952. tanévben indított német nemzetiségi oktatás. „Jelentős a fejlődés az eddig elmaradt német oktatás területén” – állapította meg a dokumentum. Az 1958–1959. tanévben nyolc német óvoda, négy német nemzetiségi tannyelvű általános iskola („A” típus), 123 német nemzetiségi nyelvoktató általános iskola („C” típus), öt középiskola és egy főiskolai tanszék működött Magyarországon.⁵ A német nemzetiségi oktatás mutatói valójában csupán az intézményekre vonatkoztak, ám azok tanulóinak létszámáról nem tájékoztattak.⁶

A nemzetiségi oktatási teendőket a nemzetiségi művelődési feladatokkal együtt tárgyalta a határozat. „A politikai tömegmunka eredményeként jelentkező anyanyelvi oktatási igényeket – minden erőltetéstől mentesen – a Művelődésügyi Minisztérium⁷ elégítse ki, a nemzetiségi szövetségekkel együtt mozdítsa elő a hazánkban élő nemzetiségek anyanyelvű művelődését.”⁸

A nemzetiségi tannyelvű oktatás és iskolák megszüntetése

1960 tavaszán – az általános iskolai reform bevezetésére hivatkozva – a nemzetiségi tannyelvű iskolák státusát megváltoztatták. Művelődésügyi minisztériumi körlevél utasította őket, hogy az 1960–1961. tanévtől kezdve fokozatosan magyar nyelven tanítsák a természettudományos tárgyakat és a testnevelést. A Művelődésügyi Minisztérium 44 167/1960. számú, valamint 44 159/1960. számú utasítása⁹ értelmében tehát a nemzetiségi tannyelvű iskolákban eddig minden tantárgyat (a magyar nyelv és irodalom kivételével) nemzetiségi nyelven tanultak, ettől kezdve viszont a reáliákat és a testnevelést magyar nyelven oktatták.

A Művelődésügyi Minisztérium 1960–1961. évi munkaterve az alábbiakban látta az intézkedés bevezetésének okát: „...a tannyelvű iskolák jelenlegi formájukban ma már nem felelnek meg a gyakorlati élet által szabott követelményeknek. Ezek az iskolák nem fejlődnek megfelelően, fokozatosan elnéptelenednek, többségük 1-2-3 tanerős osztatlan vagy részben osztott iskola, amelyekben a tanítás színvonala alacsony. (...) Egyöntetű állásfoglalás alakult ki a tekintetben, hogy kétnyelvű iskolatípust alakítsunk ki, amely jobban számol a reális helyzettel, a tanulók kétnyelvűségével. A kétnyelvű iskolatípus kialakításának lehetőségét a szülők nagy megaláddal fogadták. (...) A kétnyelvű oktatás reál tantárgyakban a magyar nyelvű oktatást jelenti, aminek megvalósítása csak fokozatosan történhet.”¹⁰

A Művelődésügyi Minisztérium Nemzetiségi Osztályának 1962. évi tájékoztatója pedig a kétnyelvű iskolák bevezetésének céljáról szól: „A kétnyelvűség objektív társadalmi valóságot tükröz: a nemzetiségi iskolákba járó tanulók – és szüleik is – elsősorban magyarul beszélnek, nem pedig

anyanyelvükön. Továbbá az összes tárgyak nemzetiségi nyelven való oktatása, a nyelvi nehézségek miatt, túlterhelést jelentett. Végül: éppen a reális tantárgyakat szükséges inkább magyarul tanítani, mert ezek szakkifejezéseit a tanulók a gyakorlati életben magyarul fogják használni. A szakszókincset megtanítják nemzetiségi nyelven is.”¹¹

A minisztériumi rendelkezés értelmében és szellemében a nemzetiségi tannyelvű („A” típusú) általános és középiskolákat úgynevezett kétnyelvű iskolákká („B” típus) alakították át. Tehát lényegében ekkor tért vissza a közoktatás a két világháború között elterjedt és jól bevált nemzetiségi oktatási típushoz, mégpedig oly módon, hogy a háború után erőteljesen szorgalmazott nemzetiségi tannyelvű iskolákat megszüntették.

Így tulajdonképpen továbbra is „kétlépcsős” maradt a nemzetiségi oktatási rendszer,¹² csak most már nem a nemzetiségi tannyelvű és nyelvoktató („A” és „C” típusú) iskolákkal, hanem a kétnyelvű és nyelvoktató („B” és „C” típusú) iskolákkal. Ettől kezdve a nemzetiségi tannyelvű („A” típus) terminológia a kétnyelvű („B” típusú) iskola megnevezésére szolgált.¹³

Az 1960–1961. tanévben összesen 31 nemzetiségi tanítási nyelvű¹⁴ („B” típusú) és 329 nyelvoktató („C” típusú) általános iskola működött Magyarországon. A Művelődésügyi Minisztérium 1961. január 31-i, a magyarországi nemzetiségek helyzetéről szóló tájékoztatója szerint: „Legtöbb iskolájuk a németeknek van (143), viszont éppen ők rendelkeznek a legkevesebb (2) tannyelvű iskolával. A tannyelvű iskolát sehol sem igénylik a szülők. (...)

A németek után a szlovákok következnek 124 iskolával; tannyelvű iskolájuk azonban nekik is csak hat van. A tanulólétszám – 1956 óta – mind a hat iskolában, lassú mértékben, de évről évre csökken.

A délszlávok iskolái közül mindig külön mutatjuk ki a 6 Vas megyei szlovén nyelvoktató iskolát, és külön a többi szerb-horvát nyelvűt. Három éve 51 szerb-horvát nyelvoktató iskola működik az országban. A tannyelvű iskolák száma 13; ezek közül is hét, egy tanerős iskola van, összesen (a 7 iskolában!) 84 tanulóval. Amíg tehát a szerb-horvát nyelvoktató iskolák és tanulóik száma egészségesen fejlődik, addig a tannyelvű iskolák és főként tanulóik száma egyre fogy. (Egy tanítóra 10,3 tanuló jut.)

Legállandóbb a román iskolák helyzete. Az évek óta állandósult 21-23 iskola fele tannyelvű, fele nyelvoktató iskola. A tanulólétszám aránya azonban itt is a nyelvoktató iskolák javára billen, mert míg a tannyelvű iskolákban átlag 104 tanuló jut egy iskolára, a nyelvoktatásban részt vevő tanulólétszám átlag 136 tanuló iskolánként.”¹⁵

Az 1961. évi III. törvény az oktatásról

1961. október 17-én – valójában tanév közben – hirdették ki a Magyar Népköztársaság oktatási rendszeréről szóló törvényt. Az 1961. évi III. törvény a nemzetiségi oktatással kapcsolatban kimondta, hogy

„2. § (1) Az oktatás nyelve a magyar nyelv.

(2) A nemzetiségekhez tartozó tanköteles gyermekek számára továbbra is lehetővé kell tenni, hogy anyanyelvükön részesüljenek oktatásban.”¹⁶

Az országgyűlés október 11-én – *Straub* Gyula előadó ismertetése után – tárgyalta és egyhangúlag elfogadta az oktatási rendszerről szóló törvényjavaslatot. Érdemi vitákról e parlamenti ciklusban¹⁷ sem lehetett beszélni.

A nemzetiségi oktatással kapcsolatban egyetlen képviselő, *Hankó* György a Békés megyei képviselőcsoport nevében

szólt hozzá a törvényjavaslatához. Beszédében az 1945 előtti korszak nemzetiségi politikáját, a Tanácsköztársaság kivételével, egyértelműen negatívan ítélte meg;¹⁸ az 1945 utáni időszakot viszont – hallgatva a nemzetiségi lakosság háborút követő megpróbáltatásairól¹⁹ – csak pozitívnak értékelte.²⁰ Az 1960–1961. tanévről „beszédese” statisztikákat közölt: „Országos viszonylatban a nemzetiséglakta vidékeken 69 óvodában, 360 általános iskolában és 9 gimnáziumban oktatnak nemzetiségi nyelvet, vagy nemzetiségi nyelven tanítanak.

Szarvason és Sopronban nemzetiségi óvónő, Budapesten nemzetiségi tanító, Szegeden és Pécsen általános iskolai és ugyancsak Budapesten az Eötvös Loránd Tudományegyetem német, szlovák, román, délszláv tanszékein nemzetiségi középiskolai tanárképzés folyik. Az említett nemzetiségi intézményekben az 1960–61. iskolai évben országos viszonylatban 2576 óvodáskorú, 29 540 általános iskolai, 638 középiskolai tanuló tanult anyanyelvi vagy anyanyelvet tanító iskolában. Az országban 8 nemzetiségi gyermek-, illetve diákotthon segíti a nemzetiségi oktatást úgy, hogy a szétszórta településeken, tanyákon élő nemzetiségi, főleg dolgozó parasztszülők gyermekeinek ad meleg otthont és a tanuláshoz minden lehetőséget biztosít. (...)

A békéscsabai szlovák és a gyulai román gimnáziumban közel 300 fiatal tett érettségi vizsgát 1953-tól a mai napig. (...)²¹

Az 1962–1963. tanévben a nemzetiségi iskolák többségében már megmutatkoztak a csökkenés jelei. A nemzetiségi kétnyelvű („B” típusú) általános iskolák száma huszonhatra fogyott (2 német, 10 román, 8 szerb-horvát, 6 szlovák volt), melyekben 2504 (82 német, 1100 román, 522 szerb-horvát, 800 szlovák) nemzetiségi gyermeket tanítottak.²²

A nemzetiségi nyelvet oktató („C” típusú) általános iskola száma összesen 318 (139 német, 12 román, 54 szerb-horvát, 106 szlovák, 7 szlovén) volt, melyekben 25 800 (11 219 német, 290 román, 3876 szerb-horvát, 9902 szlovák, 513 szlovén) tanuló tanult.²³

1960–1965 között az iskolák körzetesítésével többségükben megszűntek a nyelvoktató – elsősorban szlovák, román és délszláv – tanyai iskolák.²⁴ Ezek intézményesen, tanulóikkal együtt „beolvadtak” a magyar iskolákba. Mindezen intézkedések „eredményei” a nemzetiségi iskolák és tanulóik számának alacsony mutatóiban váltak nyilvánvalóvá az 1960-as évek végén. „Az iskolák körzetesítése is hozzájárult a nemzetiségi anyanyelvet tanulóik számának csökkenéséhez” – állapította meg a Művelődésügyi Minisztérium 1968. júniusi jelentése.²⁵

Amíg az 1950-es évek végén, az 1960-as évek elején a nemzetiségi iskolák és a nemzetiségi tanulók száma a második világháború után a legmagasabb volt a mintegy 30 000 fős nemzetiségi tanuló „csúcs”-csal,²⁶ addig 1968-ra „mélypontra” jutott a magyarországi nemzetiségi oktatás a körülbelül 25 000 fős nemzetiségi tanuló összlétszámmal.²⁷ A nagyarányú csökkenés, valójában a nemzetiségi oktatás válsága elsősorban szervezési és oktatáspolitikai okokra vezethető vissza (pl. a nemzetiségi tannyelvű oktatás felszámolása, az iskolák körzetesítése, a Művelődésügyi Minisztérium Nemzetiségi Osztályának megszüntetése).

Az MSZMP nemzetiségpolitikai határozata az oktatásról – 1968

Az MSZMP Politikai Bizottságának a magyarországi nemzetiségek helyzetéről szóló, 1968. szeptember 17-i határozata

úgy ítélte meg, hogy a „legtöbb probléma a nemzetiségi oktatásban jelentkezik”.²⁸ A határozat felsorolta a nemzetiségi oktatás kétféle iskolatípusát: az ún. kétnyelvű iskolák (ahol a humán tárgyakat nemzetiségi nyelven, a reáltárgyakat magyar nyelven tanítják) és a nyelvoktató iskolák (ahol a nemzetiségi anyanyelvet heti 3-4 órában oktatják). Összefoglalóan vette számba a dokumentum a különböző oktatási-nevelési intézmények gyermekeinek, illetve tanulóinak létszámát.

„Jelenleg kb. 1250 óvodáskorú gyermekkel foglalkoznak az óvodák nemzetiségi anyanyelven is. Évente közel 2200 tanuló jár a kétnyelvű és 20 000 a nyelvoktató általános iskolákba. A hét nemzetiségi tanítási nyelvű gimnáziumban kb. 800 középiskolás tanul.”²⁹

A határozatban nem, ám a Művelődésügyi Minisztérium 1968. júniusi jelentésének mellékletében a nemzetiségi oktatás főbb adatainak összehasonlítása nyomon követhető.³⁰

Az 1967–1968. tanévben összesen csupán 39 nemzetiségi (5 német, 8 román, 12 szerb-horvát, 14 szlovák) óvodában 1250 (230 német, 230 román, 270 szerb-horvát, 520 szlovák) gyermekkel foglalkoztak.³¹

Ugyanebben a tanévben a nemzetiségi kétnyelvű („B” típusú) általános iskolák száma mindössze 24 (1 német, 9 román, 8 szerb-horvát, 6 szlovák) volt, melyekben 2135 (28 német, 904 román, 469 szerb-horvát, 734 szlovák) nemzetiségi gyermeket tanítottak.³²

A nemzetiségi nyelvet oktató („C” típusú) általános iskolák és tanulóik száma – túlnyomó többségükben – szintén zuhanásszerűen lecsökkent. Összesen 254 (122 német, 7 román, 54 szerb-horvát,³³ 65 szlovák, 6 szlovén) nyelvoktató iskolában 19 223 (10 199 német, 186 román, 3366 szerb-horvát, 4990 szlovák, 482 szlovén) tanuló tanult.³⁴

Az 1967–1968. tanévben összesen 7 nemzetiségi gimnázium (3 német, 1 román, 1 szerb-horvát, 2 szlovák) működött 733 (400 német, 79 román, 96 szerb-horvát, 158 szlovák) diákkal.³⁵

A határozat a nemzetiségi oktatással kapcsolatosan több hibát és hiányosságot megnevezett. Például az 1960 szeptemberében bevezetett kétnyelvű oktatás nem hozta meg a kívánt eredményt, ennek okát kizárólag arra vezette vissza, hogy „az oktatási intézmények nem kapták meg az e tekintetben szükséges szakmai, nyelvi, módszertani segítséget”. A nyelvoktató iskolákban tanulók száma az utóbbi tíz évben nagymértékben csökkent. A nyelvoktató iskolák legfőbb problémáját abban látta, hogy a nemzetiségi nyelvtanítás nincs órárendbe építve, így „ezek az órák sokszor nem teljes értékűek, sok helyütt nem tartják meg az előírt 3 órát”.³⁶ A decentralizálás eredményeként a nemzetiségi iskolák irányítás és ellenőrzés nélkül maradtak.

A „látlet” után a határozat összefoglalta a nemzetiségi oktatás megjavításának legfontosabb teendőit. Felül kell vizsgálni a nemzetiségi óvodák és iskolák helyzetét, „intézkedéseket kell tenni a pedagógus ellátás és az oktatók szakmai-politikai felkészültségének megjavítására”. Szükséges megvizsgálni, hogyan lehet „külön anyagi ösztönzéssel” (pl. nyelvpótlék, letelepedési segély) javítani a nemzetiségi iskolák pedagógus ellátását, „s ily módon a néhol indokolatlanul megszünt nemzetiségi oktatást visszaállítani”. A nyelvoktató iskolákban mindenütt négy órára kell emelni az anyanyelvi órák számát. Lehetővé kell tenni, hogy a nemzetiségi területek középiskoláiban második idegen nyelvként az „illetékes nemzetiségi nyelvet tanulhassák a hallgatók”. A nemzetiségi iskolák pedagógus-ellátásának és

felügyeletének színvonalasabbá tétele érdekében ezen iskolák szakfelügyeletét (a járások helyett) közvetlenül a megyei tanácsok művelődési osztályaira kell bízni. E feladatok felelőse a Művelődésügyi Minisztérium lett, 1969. május 1-jei határidővel.

A „Szigorúan bizalmas”-nak minősített és nyilvánosságra – sem a keletkezésekor, sem később – nem került határozat inkább elvi-politikai síkon nyilvánult meg.

A nemzetiségi oktatásügy irányítása az 1960-as években hosszú ideig nem volt megfelelő. 1962-ben kivették az irányítást a Művelődésügyi Minisztérium Nemzetiségi Osztályának hatásköréből. A minisztérium Közoktatási Főosztályán csupán egyetlen főelőadó látta el a nemzetiségi oktatásügy irányítását. Egyidejűleg a minisztérium Nemzetiségi Osztályát fokozatosan elsorvasztották, majd 1967-ben teljesen megszüntették.³⁷ A Művelődésügyi Minisztérium 1968. júniusi jelentése felhívta a figyelmet erre az anomáliára. „A nemzetiségi kérdésnek és a nemzetiségi politikának nincs központi felelős szerve. A Művelődésügyi Minisztériumban (...) megszüntették a Nemzetiségi Osztályt.” A jelentés határozati javaslata hangsúlyozta, hogy a nemzetiségi politika folyamatosságának biztosítására szervezeti garanciát kell teremteni. „A Művelődésügyi Minisztériumban vissza kell állítani az egységes – közoktatási és kulturális kérdésekkel foglalkozó – Nemzetiségi Osztályt.”³⁸ Az MM Nemzetiségi Osztálya 1968-ban alakult újjá. Emellett lépésről lépésre születtek meg azok a „csatlakozó szervek”, amelyek a munkában segítettek a Nemzetiségi Osztályt (pl. 1969: Országos Pedagógiai Intézet Nemzetiségi Tanszéke; 1970: Nemzetiségi Dokumentációs Központ és Archivum; 1971: Nemzetiségi Tanácsadó Bizottság).

A Művelődésügyi Minisztérium 1969-ig nem tudta kielégítően megoldani a nemzetiségi iskolák szakfelügyeletét. A visszaállított Nemzetiségi Osztály 1970-re szervezte újjá a nemzetiségi óvodák és nemzetiségi iskolák felügyeleti hálózatát.³⁹

A Művelődésügyi Minisztérium 1969. június 6-án kelt utasítása szerint minden helyen vissza kell állítani a nemzetiségi nyelv oktatását, ahol az korábban folyt.⁴⁰ Az 1968-ban mélypontra került nemzetiségi oktatásügy helyzetének javítására – az irányító-ellenőrző mechanizmus újjászervezésén túl – egyéb intézkedések is történtek. 1969-ben nemzetiségi iskolai pótlékokat vezettek be a nemzetiségi iskolákban működő pedagógusok számára.⁴¹ A művelődésügyi miniszter a nemzetiségi óvodák (gyermekcsoportok) létesítéséhez az addig előírt huszonöt fős létszámot tizenötöre csökkentette.⁴² A nemzetiségi óvónők munkájának segítésére kézikönyvek kiadása indult meg. A nemzetiségi iskolákban új óratervek készültek, s az erről szóló miniszteri utasítás a nemzetiségi nyelvoktató („C” típusú) iskolákban az anyanyelvi órák számát heti háromról négyre emelte.⁴³ A nemzetiségi anyanyelvi és irodalmi oktatás még az 1960-as évek második felében is véglegesített tantervek nélkül folyt. Tehát a nemzetiségi iskolákban ugyanazt a történelmet és földrajzt tanították, mint a magyar iskolákban, ami a nemzetiségi nevelés-oktatás nyilvánvaló hiányosságára utalt. Ennek felszámolása és az iskolák nemzetiségi jellegének erősítése érdekében kiadásra került történelem- és földrajztankönyvek készültek a nemzetiségi általános iskolák és gimnáziumok számára.⁴⁴ A művelődésügyi miniszter 1969 augusztusában pályázatot írt ki a nemzetiségi anyanyelvi oktatás fejlesztésének segítésére, abból a célból „hogyan lehetne érdekesebbé, vonzóbbá és eredményesebbé tenni a nemzetiségi – német, román, szerb-horvát, szlovák vagy szlovén – anya-

nyelvi oktatást”.⁴⁵ Az Országos Pedagógiai Intézet 1969-től kidolgozta a nemzetiségi tárgyak tantervét.⁴⁶ A meghozott intézkedések hatására 1969-ben megállt a nemzetiségi oktatásügy hanyatlása.

A későbbi esztendőkből lassú mértékű pozitív változás volt tapasztalható a nemzetiségi oktatásban. Ez elsősorban a nemzetiségi nyelvoktató („C” típusú) iskolák számának növekedésében nyilvánult meg.⁴⁷ A kétnyelvű („B” típusú) iskolák száma lényegében stagnált.⁴⁸ A nemzetiségi tantervű („A” típusú) oktatás visszaállítása pedig még több mint másfél évtizedet váratott magára.⁴⁹

Az 1972. évi alkotmány a nemzetiségi oktatásról

Az 1972. évi alkotmánytörvény deklarálta, hogy „A Magyar Népköztársaság területén élő minden nemzetiség számára biztosítja az egyenjogúságot, az anyanyelv használatát, az anyanyelven való oktatást, saját kultúrája megőrzését és ápolását.”⁵⁰ A módosított alkotmány nemzetiségekre vonatkozó passzusai bizonyos tekintetben megismételték, bizonyos tekintetben kedvező irányban módosították az 1949. évi alkotmányt. Az 1949. évi alkotmány, ugyanis nem tartalmazta, hogy minden nemzetiség számára biztosítja az egyenjogúságot, az anyanyelv használatát és a saját kultúra megőrzését.

A művelődésügyi miniszter 1971. április 9-én „Nemzetiségi politikánk összehangolt érvényesülésének elősegítése érdekében” Nemzetiségi Tanácsadó Bizottságot létesített.⁵¹ A Művelődésügyi Minisztériumnak 1974 júniusában történt kettéválása (Kulturális Minisztérium; Oktatási Minisztérium) után a nemzetiségi művelődésügy irányítása is kettévált.

Az oktatási miniszter a nemzetiségi oktatás összehangolt irányításának elősegítése érdekében véleményező és javaslattevő testületként 1975. augusztus 4-én Nemzetiségi Oktatási Bizottságot létesített.⁵² A bizottság elsőrendű feladata volt a nemzetiségi oktatásügy helyzetének figyelemmel kísérése s javaslatok kidolgozása a nemzetiségi oktatásügy fejlesztésére.⁵³ A bizottság elnöke az oktatási minisztériumi államtitkár, a bizottsági titkár teendőit pedig az államtitkár mellé beosztott munkatárs látta el. A bizottság munkájában részt vettek a Kulturális Minisztériumnak, az Oktatási Minisztérium Általános Iskolai, Középiskolai, Tudományegyetemi és Tanárképző Főiskolai Osztályának és az Országos Pedagógiai Intézetnek a képviselői.⁵⁴ A bizottság az ügyrendjét maga állapította meg, ám külső szakértők bevonásával szakbizottságokat is létrehozhatott.

A Nemzetiségi Oktatási Bizottság 1975. október 7-én tartotta alakuló ülését. A bizottság elnöke dr. Gosztonyi János államtitkár, titkára Stark Ferenc lett.⁵⁵ A Nemzetiségi Oktatási Bizottság Titkárságának „Tájékoztató a nemzetiségi óvodák, alsó- és középfokú nevelő-oktató intézmények egyes tartalmi, szervezeti és működési kérdéséről” című dokumentuma 1976. július 5-én jelent meg, mely 11 pontban részletesen taglalta a szóban forgó témákat.⁵⁶

Az oktatási miniszter 1975. december 16-án a munkaügyi miniszterrel és a pénzügyminiszterrel egyetértésben – 1976. szeptember 1-jei hatálybalépéssel – szabályozta a nemzetiségi tanítási nyelvű és a nemzetiségi anyanyelvüket tantárgyként tanuló általános iskolai tanulócsoporthoz tartozó létszámhatárait.⁵⁷

• 1 tanulócsoporthoz kell szervezni, ha a tanulólétszám 15–29 fő;

• 2 tanulócsoporthoz kell szervezni, ha a tanulólétszám 30–45 fő;

• 3 tanulócsoporthoz kell szervezni, ha a tanulólétszám 46–59 fő.

A nemzetiségi tanulócsoporthoz létszámhatárainak szabályozása után folyamatosan láttak napvilágot a különböző iskolatípusok tantervei, illetve óratervei. Így rendelkeztek a nemzetiségi nyelvet tantárgyként oktató általános iskolák óraterveiről,⁵⁸ a nemzetiségi tannyelvű (kétnyelvű) általános iskolák tantervéről,⁵⁹ a nemzetiségi tanítási nyelvű gimnáziumok tantervéről és óratervéről.⁶⁰

Az 1970-es évek első felében a Művelődésügyi Minisztérium több alkalommal tett közzé tankönyvjegyzéket,⁶¹ amelyek egyebek között tartalmazták a nemzetiségi oktatás tankönyveit is az alábbi csoportosításban:

• a nemzetiségi tanítási nyelvű általános iskolák tankönyvei;

• a nemzetiségi nyelvet tantárgyként tanító magyar tanítási nyelvű általános iskolák nemzetiségi tankönyvei;

• a nemzetiségi tanítási nyelvű gimnáziumok tankönyvei;

• szabad forgalomba kerülő nemzetiségi könyvek;

• begyűjthető nemzetiségi tankönyvek.

1975-től a Tankönyvkiadó Vállalat Nemzetiségi Szerkesztősége lett – a tankönyvek mellett – a nemzetiségi nyelvű hazai tankönyvkiadás gazdája.⁶² A Tankönyvkiadó Vállalat az 1980 előtti évtizedekben 112 német, 171 román, 240 szerb-horvát, 245 szlovák nyelvű tankönyvet jelentetett meg. Közreadtak továbbá 17 tantervet és 10 tantervi útmutatót.⁶³

Az MSZMP nemzetiségpolitikai határozata az oktatásról – 1978

Az MSZMP KB Politikai Bizottságának 1978. január 10-i nemzetiségpolitikai határozatát⁶⁴ szintén „Szigorúan bizalmas!”-nak minősítették.⁶⁵ Ám a dokumentum rövidített⁶⁶ szövege 1983-ban publikussá vált,⁶⁷ s e tekintetben a nemzetiségpolitikai határozatok sorából az első, illetve – a maga idejében – az egyedüli volt.

A határozatban a nemzetiségi politika „néhány időszerű” kérdése közül a nemzetiségi oktatás az első helyen szerepelt, elvi-politikai és konkrét-gyakorlati aspektusból egyaránt. A dokumentum permanensen párhuzamot vont az 1968. évi határozatban felvázolt helyzettel. Az 1978. évi határozat szerint a nemzetiségi oktatás iránti igények egy évtized alatt jelentősen emelkedtek.⁶⁸ Ezt intézményi és tanulói adatokkal igyekezett alátámasztani és bizonyítani: „1968-ban 320 intézményben 22 332 gyermek, tíz évvel később 478 intézményben 35 175 nemzetiségi származású gyermek tanult.”⁶⁹

A nyelvoktató általános iskolákban („C” típus) egyharmaddal nőtt a tanulók száma, közülük „a németek, illetve a szlovákok érdeklődése nagyobb”. Nem emelkedett viszont a „nemzetiségi tannyelvű”, valójában vegyes rendszerű iskolákba („B” típus) járó tanulók száma; „ahol a humán tárgyakat nemzetiségi nyelven, a reáltárgyakat magyarul tanítják. Kevés az ilyen típusú iskola.”⁷⁰ S tegyük hozzá, kevés volt az ilyen iskolába járó tanulók száma is.⁷¹ A ténymegállapításon túl azonban a határozat perspektivikusan nem foglalkozott a „B” típusú iskolák növelésének, s különösen nem a tényleges tannyelvű iskolák („A” típus) (újra)indításának a kérdésével, azaz a foghíjas nemzetiségi népiskolai oktatás kezelésével.

Az 1978. évi nemzetiségpolitikai PB-határozat mintegy összegzőként ismét megállapította, hogy „az MSZMP nem-

zetiségi politikája megfelelően érvényesül”.⁷² Ennek szellemében, többes szám első személyben fogalmazta meg a – kodifikációs koncepciót nélkülöző – konkrét teendőket: „Nemzetiségi politikánkat továbbra is következetesen alkotmányunk, valamint a vonatkozó párthatározatok szellemében, a megnövekedett hazai és nemzetközi követelményeknek megfelelően kell fejleszteni.” A nemzetiségi oktatás feladatait az alábbiakban summázta:

„Az Oktatási Minisztérium gondoskodjon róla, hogy a nemzetiségi oktatás személyi és tárgyi feltételei gyorsabb ütemben fejlődjenek. Bővíteni kell a nemzetiségi tannyelvű iskolák körét és tanulóik számát. Biztosítani kell, hogy a körzetesítés sehol se vezessen a nemzetiségi oktatás visszaszorulására. (...) Emelni kell a nemzetiségi iskolákban tanító pedagógusok irodalmi nyelvtudásának, pedagógiai-módszertani felkészültségének színvonalát. A nemzetiségi pedagógusképzés tervszerűségének fokozása érdekében, a megfelelő nyelvzakokra történő beiskolázásnál fokozottabban kell figyelembe venni a nemzetiségi származást és növelni kell az ilyen származású hallgatók arányát. A tanácsok hirdessék meg a nemzetiségi iskolák megüresedő tanári állásait. Mindezek végrehajtására a Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztály az Oktatási Minisztérium bevonásával készítsen feladattervet.”⁷³

Az 1978. évi nemzetiségpolitikai határozat az utolsó, „klasszikus” párthatározat volt. Kettős jelleggel bírt: részint a „pangó”, ám egyúttal a „várakozó” MSZMP-t reprezentálta.

A nemzetiségi tannyelvű oktatás újraindítása – 1985

1960 óta első ízben az oktatásról szóló 1985. évi I. törvény adott lehetőséget a nemzetiségi tannyelvű oktatás („A” típus) fokozatos visszaállítására.

A törvény alapelvei között szinte a központban volt a nemzetiségi oktatás kérdése. A törvény nemcsak azt tartalmazta, hogy az iskolai nevelés-oktatás nyelve a magyar mellett az országban beszélt minden nemzetiségi nyelv, hanem azt is kinyilvánította, hogy a nemzetiségekhez tartozó gyermekek anyanyelvükön, illetőleg két nyelven részesülhetnek óvodai és iskolai nevelésben-oktatásban:

„7. § (1) Az óvodai nevelés és az iskolai nevelés-oktatás nyelve a magyar, valamint a Magyar Népköztársaságban beszélt minden nemzetiségi nyelv.

(2) A nemzetiségekhez tartozó gyermekek, tanulók anyanyelvükön, illetőleg két nyelven – anyanyelven és magyarul – részesülhetnek óvodai nevelésben, valamint iskolai nevelésben és oktatásban.

(3) A nemzetiségi nyelvek és az iskolai nevelés-oktatás valamennyi fokán tanulhatók.

(4) A nevelés-oktatás – az iskolai nevelés-oktatás valamennyi fokán – idegen nyelven is folyhat.

(5) Az állam az (1)–(3) bekezdésben foglaltak feltételeiről szervezeten gondoskodik.”⁷⁴

A törvény a nevelési-oktatási rendszerről, pontosabban annak irányításáról azt fogalmazta meg, hogy óvodát, alap- és középfokú iskolát, diáktothont és kollégiumot, valamint alapfokú művészetoktatási intézményt a tanácsok létesíthetnek és tarthatnak fenn.⁷⁵

Az Országgyűlés 1985. április 18-án – Köpeczi Béla művelődési miniszter expozéja és Gárdai Zoltánné előadó ismeretése után – tárgyalta az oktatásról szóló törvényjavasla-

tot. A nemzetiségi oktatással kapcsolatban egyetlen képviselő, Réger Antal, a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetségének korábbi főtitkára⁷⁶ szolt hozzá a törvényjavaslatához.

Réger Antal felszólalásában a nemzetiségi oktatás legfontosabb kérdéseire fókuszált: „A magyarországi délszlávok, szlovákok és románok oktatási intézményeinek kiépítése 1945-ben, a németeké az 50-es évek elején kezdődött meg. A szülők kezdetben a legmagasabb nyelvi szintet feltételező nemzetiségi tannyelvű, illetőleg a gyengébb nyelvi ismeretre alapozó úgynevezett nyelvoktatási iskola és óvoda közül választhattak.”⁷⁷ (Kiemelés tőlem – F. G.)

Ismertette a nemzetiségek anyanyelvi állapotát, az országon belüli elhelyezkedésüket, s azt, hogy a második világháború után valamennyi nemzeti kisebbség esetében – a románság kivételével – mélypont következett be, s ezek a folyamatok az oktatásban és az intézményrendszerben is megnyilvánultak:

„Ezek a tények, valamint a háborút követő évek nemzetiségpolitikai eseményeinek hatása – itt a szlovák–magyar lakosságcsere, a németek mintegy felének kitelepítésére, a délszlávok diszkriminációira gondolok –, mindezek együttesen azt eredményezték, hogy a két oktatási típus közül az alacsony határfokú nyelvoktató forma terjedt el, amely nem nyújt más, mint heti 3-4 anyanyelvi órát. A tannyelvű és a nyelvoktató iskolák aránya csak a magyarországi románoknál volt viszonylag kiegyensúlyozott, és annak mondható ma is.

A néhány anyanyelven oktató-nevelő intézmény fokozatosan elnéptelenedett, és ezért az oktatási kormányzat 1960-tól a nemzetiségi nyelvű óvodát és iskolát mint típust megszüntette. (...) Mindezek következtében a nemzetiségi oktatásnak olyan rendszere alakult ki, amely szükségképpen lefelé nivellál, amely csökkenti a nemzetiségi nyelvek presztízsét, siettetni a nyelv-váltást, és enyhén fogalmazva, egyáltalán nem erősíti a nemzetiségi identitástudatot. Márpedig, Kosztolányival szólva, » Csak anyanyelvemen lehetek igazán én!« Nem megalapozatlan tehát az a vélemény, hogy nemzetiségi politikánknak egyetlen, tartósan kritikus pontja az oktatás.” (Kiemelések tőlem – F. G.)

Réger Antal végül méltatta a törvényjavaslat 7. §-át: „Rendkívül jelentősnek tartom, hogy a törvényjavaslat az alkotmány szellemében a magyar mellett a nemzetiségeink nyelvét is oktatási nyelvnek deklarálja, valamint, hogy a nemzetiségi gyerekek anyanyelvi, illetőleg kétnyelvű óvodai nevelésben és iskolai oktatásban részesülhetnek, továbbá, hogy a nemzetiségi nyelvek az iskolai nevelés-oktatás valamennyi nyelvén tanulhatók.”⁷⁸

A képviselők 1985. április 18-án elfogadták az oktatásról szóló törvényt.⁷⁹ A törvény 1986. szeptember 1-jén lépett hatályba, végrehajtásáról a Minisztertanács 1985. október 5-én intézkedett.⁸⁰

Az 1985. évi I. törvény 1960 óta első ízben adott lehetőséget a nemzetiségi tannyelvű oktatás („A” típus) fokozatos visszaállítására. E törvény betűje és szelleme, valamint az 1980-as évek végén érlelődött-végbement változások eredményeképpen 1989 őszén több mint 58 ezren részesültek nemzetiségi oktatásban-nevelésben Magyarországon.⁸¹ Ekkor a nemzetiségi tannyelvű, kétnyelvű és nyelvoktató („A”, „B” és „C” típusú) nemzetiségi általános iskolákban tanulók létszáma 43 300 volt.⁸² Ez felülmúlta az előző évtizedek bármikori arányát, ám alulmúlta a nemzetiségi önazonosság megőrzéséhez szükséges, optimális létszámot.⁸³

JEGYZETEK

1 Joó Rudolf: Nemzeti és nemzetiségi önrendelkezés, önkormányzat, egyenjogúság. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984, 161. o. (Ez az 1980-as évek közepén publikált meghatározás és terminológia a második világháború befejezésétől az alkotmány módosításáról szóló 1989: XXXI. törvényig, illetve a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól alkotott 1993: LXXVII. törvényig de jure és de facto érvényben volt.)

2 A Politikai Bizottság 1958. október 7-i határozata a nemzetiségek között végzett végzettségű politikai, oktatási és kulturális munkáról (MOL M-KS 288. f. 5. cs. 98. ő. e.).

3 MOL M-KS 288. f. 5. cs. 98. ő. e.

4 MOL M-KS 288. f. 5. cs. 98. ő. e.

5 Az 1951–1952. tanévben huszonöt általános iskolában vették be a német anyanyelvű oktatást („C” típus), német óvoda, középiskola és főiskolai tanszék ekkor nem működött. A német tannyelvű nemzetiségi iskolák („A” típus) szervezése csak az 1955–1956. tanévben indult meg, ekkor mindössze két ilyen intézmény működött.

6 Az 1957–1958. tanév teljesebb körű nemzetiségi adatait (intézmények, tanulók száma külön-külön nemzetiségenként és összesítve) sajátos módon az 1968. évi nemzetiségpolitikai határozatot „előkészítő” művelődésügyi minisztériumi jelentés 3. számú melléklete tartalmazta.

7 Benke Valéria a Münnich-kormány művelődésügyi minisztere 1958. I. 28. – 1961. IX. 13.

8 MOL M-KS 288. f. 5. cs. 98. ő. e.

9 Kóvágo László: Nemzetiségek a mai Magyarországon. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1981, 164. o.

10 Munkaterv 1960. szeptember 1. – 1961. augusztus 31. Művelődésügyi Minisztérium. Nemzetiségi Osztály. (MOL XIX-I-4-g. 24. doboz.)

11 Tájékoztató a nemzetiségek politikai és kulturális helyzetéről a Magyar Népköztársaságban. Művelődésügyi Minisztérium. Nemzetiségi Osztály. 1962. szeptember 15. (MOL XIX-I-4-g. 26. doboz. 8. tétel.)

12 A két világháború között a nemzetiségi népiszkolai tanítás lényegében három típusban valósult meg Magyarországon. Az első, ún. tiszta anyanyelvi, nemzetiségi tannyelvű („A” típusú) oktatás volt, ahol minden tantárgyat – a magyar nyelv és irodalom kivételével – nemzetiségi nyelven tanították. A második, ún. egységes, kétnyelvű („B” típusú) rendszerben a tantárgyakat kb. fele részben magyarul, fele részben pedig nemzetiségi nyelven tanították. A harmadik, ún. nemzetiségi nyelvoktató („C” típusú) iskolákban a tanítás nyelve magyar volt, s a nemzetiségi nyelvet csupán tantárgyként tanították. A második világháború után, 1945-ben a lényegében háromfokozatú rendszert – a középső típus kiiktatásával – kétlépcsősé alakították, miáltal a korábbiaknál nagyobb súllyal került előtérbe a nemzetiségi tannyelvű iskolatípus.

13 Fehér István: Az utolsó percben. Magyarország nemzetiségei 1945–1990. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1993, 186. o.

14 A nemzetiségi tanítási nyelvű általános iskolák igazgatásuk szerint vagy: a) nemzetiségi tannyelvű iskolák, melyeknek önálló igazgatójuk (vezetőjük) van, vagy: b) nemzetiségi tagozatú iskolák, melyek nemzetiségi tanuló csoportokból állnak és magyar tannyelvű iskolák igazgatójának (vezetőjének) igazgatása alatt működnek.

15 Tájékoztató a nemzetiségek helyzetéről. Művelődésügyi Minisztérium. Nemzetiségi Osztály. 1961. január 21. (MOL XIX-I-4-g. 26. doboz. 8. tétel.)

16 1961. évi III. törvény a Magyar Népköztársaság oktatási rendszeréről. Magyar Közlöny, 1961. 74. sz. Az Indoklás az 1961. évi III. törvény 2. §-hoz a következőket tartalmazza: „A végrehajtásra vonatkozó részletes szabályok állapítják meg, hogy az anyanyelvi oktatás a szülő (gyám) kívánására milyen szervezési megoldásokkal valósul meg.”

17 1958. november 26. – 1963. március 21.

18 „A felszabadulás előtti feudál-kapitalista Magyarországon a nemzetiségi kérdés és természetesen a nemzetiségi oktatás is megoldatlan maradt. A nemzetiségek életét gazdasági, politikai és kulturális téren egyaránt erős elnyomás jellemezte. Az uralkodó osztálynak érdeke volt a nemzetiségek és a magyarság között mesterségesen szított ellentétek ébrentartása, hiszen a magyarság és a nemzetiségek egymásra találása komoly veszélyt jelen-

tett volna az uralkodó osztályra. A nemzetiségi kérdés megoldásában gyökeres változást csak a Magyar Tanácsköztársaság hozott. Ennek bukása után ismét az elnyomás politikája következett. A fasiszta Horthy-korszak politikája is minden ízében ellenkezett nemcsak a nemzetiségek, de a magyar dolgozó nép léteéréivel is.” (Az 1958. november hó 26-ára összehívott Országgyűlés Naplója. Budapest, 1963. 1417. hasáb.)

19 Nem említette a magyarországi német nemzetiségű lakosság második világháború utáni tragédiáját: a németek kitelepítését és a ki nem telepítettek állampolgári és nemzetiségi jogfosztottságát; a magyar–csehszlovák lakosságcserét; valamint a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának Jugoszláviát elmarasztaló állásfoglalását, ami a magyarországi délszláv (horvát, szerb, szlovén, bunyevác, sokác) nemzetiségű lakosság helyzetében a mélypontot: egy részük internálását, belső áttelepítését eredményezte jelentette.

20 „Csak a felszabadulás után teremtettük meg annak a lehetőségét, hogy kezdetét vegye hazánkban a politikai és társadalmi átalakulás és a magyar nép a nemzetiségekkel együtt megkezdhetette demokratikus államának építését. A Magyar Népköztársaság kormánya – a Magyar Tanácsköztársaságon kívül – az első kormányzat Magyarország történelme folyamán, amely teljes mértékben elismerte és megvalósította az ország nemzetiségeinek teljes egyenjogúságát és megvalósította a marxista-leninista nemzetiségi politika alapján a nemzetiségi oktatást.” (Az 1958. november hó 26-ára összehívott Országgyűlés Naplója. Budapest, 1963. 1417. hasáb.)

21 Az 1958. november hó 26-ára összehívott Országgyűlés Naplója. Budapest, 1963. 1418. hasáb.

22 Tájékoztató a nemzetiségek politikai és kulturális helyzetéről a Magyar Népköztársaságban. 1962. szeptember 15. Művelődésügyi Minisztérium. Nemzetiségi Osztály. (MOL XIX-I-4-g. 26. doboz.)

23 Vö.: 22. jegyzet.

24 Békés megyében például tíz román nyelvet oktató tanyai iskola szűnt meg; a szlovák iskolák száma pedig 102-ről 65-re csökkent, a tanulóik száma pedig 10 467-ről 4990-re apadt.

25 Jelentés a magyarországi nemzetiségek helyzetéről az MSZMP Politikai Bizottsága 1958. évi határozatának végrehajtásáról. (MOL M-KS 288. f. 41. cs. 97. ő. e.)

26 MOL M-KS 288. f. 5. cs. 98. ő. e.

27 MOL M-KS 288. f. 20. cs. 548. ő. e.

28 A Politikai Bizottság 1968. szeptember 17-i határozata a magyarországi nemzetiségek helyzetéről (MOL M-KS 288. f. 20. cs. 548. ő. e.).

29 MOL M-KS 288. f. 20. cs. 548. ő. e.

30 A júniusi jelentés és a szeptemberi határozat adatai között esetlegesen fellelhető különbségek főképp abból adódnak, hogy az előbbi dokumentum az 1967–1968., az utóbbi pedig az 1968–1969. tanévre vonatkozott.

31 MOL M-KS 288. f. 41. cs. 97. ő. e.

32 MOL M-KS 288. f. 41. cs. 97. ő. e.

33 Egyedül a szerb-horvát nyelvoktató iskolák számában volt növekedés az 1960–1961. tanévhez képest 51-ről 54-re.

34 MOL M-KS 288. f. 41. cs. 97. ő. e.

35 MOL M-KS 288. f. 41. cs. 97. ő. e.

36 A három órát a szövetségek kevésnek tartják.

37 Kóvágo: i. m. 137. o.

38 MOL M-KS 288. f. 41. cs. 97. ő. e.

39 Kóvágo: i. m. 139. o.

40 Fehér: i. m. 197. o.

41 Az 1969. szeptember 1-jétől folyósított nemzetiségi iskolai pótlék a területi pótlékkal növelt tözsfizetés 10, illetve 5 százaléka volt. Vö.: A művelődésügyi és munkaügyi miniszter 202/1969. MM-MüM számú együttes utasítása az alsó- és középfokú oktatási intézményekben foglalkoztatott pedagógusok munkabérének megállapításáról szóló 110/1966. MM számú utasítás módosításáról és kiegészítéséről. Művelődésügyi Közlöny, 1969. 19. sz.

42 A művelődésügyi miniszter 159/1969. MM számú utasítása a nemzetiségi óvodák újjászervezéséről. Művelődésügyi Közlöny, 1969. 15. sz.

43 A művelődésügyi miniszter 163/1969. MM számú utasítása a nemzetiségi iskolák óraterveiről. Művelődésügyi Közlöny, 1969. 16. sz.

44 Kóvágo: i. m. 142. o.

45 A művelődésügyi miniszter 99 059/1969. számú utasítása. Pályázat a nemzetiségi anyanyelvi oktatás fejlesztésének segítésére. Művelődésügyi Közlöny, 1969. 15.

46 Kóvágó: i. m. 142. o.

47 A nemzetiségi nyelvoktató általános iskolák száma az 1974–1975. tanévre 301-re emelkedett (az 1968–1969. évi 254-gyel szemben).

48 A nemzetiségi kétnyelvű iskolák száma az 1974–1975. tanévben 22 volt (míg 1968–1969-ben 23).

49 1985. évi I. törvény az oktatásról. Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1985. Budapest, 1986. 3. és 5. o.

50 1972. évi I. törvény az 1949. évi XX. törvény módosításáról és a Magyar Népköztársaság Alkotmányának egységes szövegéről. Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye, 1972. Budapest, 1973. 8. o.

51 A művelődésügyi miniszter 122/1971. MM sz. utasítása Nemzetiségi Tanácsadó Bizottság létesítéséről. Művelődésügyi Közlöny, 1971. 7. sz. 87. o.

52 Az oktatási miniszter 122/1975. OM sz. utasítása a Nemzetiségi Oktatási Bizottság létrehozására. Művelődésügyi Közlöny, 1975. 15. sz. 598–599. o.

53 Emellett a bizottság feladata volt még: az általános oktatáspolitikai feladatok sajátos alkalmazása.

54 A bizottság tanácskozásaira a nemzetiségi szövetségeket is meg kell hívni.

55 Köznevelés, 1975. október 24. 35. sz.

56 Az említett 11 pont: I. A nemzetiségi nevelő-oktató munkára vonatkozó alapvető rendelkezések. II. A nemzetiségi nevelő-oktató munka célja és feladatai. III. A nemzetiségi nevelési-oktatási intézmények alaptípusai. IV. A nemzetiségi nevelő-oktató intézmény létesítése, megszüntetése, a nemzetiségi nyelvoktatás bevezetése. V. A nemzetiségi nevelő-oktató intézmények elnevezése és névhasználata. VI. A nemzetiségi nyelvet oktató óvodákba és a nyelvet tantárgyként oktató általános iskolákba történő beiskolázás előkészítése és végrehajtása. VII. A nemzetiségi káderpolitika egyes kérdései. VIII. Nemzetiségi iskolai működési pótlék. IX. A nemzetiségi nevelő-oktató munka tárgyi feltételeinek biztosítása és fejlesztése. X. A nemzetiségi nevelők továbbképzése. XI. A nemzetiségi oktatási-nevelési intézmények vezetőinek sajátos feladatai. Művelődésügyi Közlöny, 1976. 13. sz.

57 Az oktatási miniszter 132/1975. OM sz. utasítása a nemzetiségi tanítási nyelvű és a nemzetiségi anyanyelvűket tantárgyként tanuló általános iskolai tanulócsoportok létszámhatárainak szabályozásáról. Művelődésügyi Közlöny, 1985. 24. sz. 844–845. o.

58 114/1977. OM sz. utasítás a nemzetiségi nyelvet tantárgyként oktató általános iskolák óraterveiről. Művelődésügyi Közlöny, 1977. 11. sz.; 130/1978. OM sz. utasítás a nemzetiségi nyelvet tantárgyként oktató általános iskolák óratervéről. Művelődésügyi Közlöny, 1978. 16. sz.

59 103/1979. OM sz. utasítás a nemzetiségi tannyelvű (kétnyelvű) általános iskolák tantervéről. Művelődésügyi Közlöny, 1979. 6. sz.

60 101/1980. MM sz. utasítás a nemzetiségi tanítási nyelvű gimnáziumok tantervéről és óratervéről. Művelődésügyi Közlöny, 1980. 14. sz.

61 Tankönyvjegyzék az 1972–1973. tanévre. Melléklet a Művelődésügyi Közlöny 1972. május 1-jei, 9. számához, 9–14. o.; Tankönyvjegyzék az 1973–1974. tanévre. Melléklet a Művelődésügyi Közlöny 1973. május 15-i, 10. számához, 9–14. o.

62 Mészáros György: Nemzetiségi tankönyvkiadásunk tíz éve. In Együtt a nemzetiségekkel. Nemzetiségi politika a mai Magyarországon. Összeállította és szerkesztette: Fodor Péter,

Kóvágó László, Stark Ferenc és Verseghi György. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984, 252–256. o.

63 Kóvágó: i. m. 185. o.

64 A Politikai Bizottság 1978. január 10-i határozata nemzetiségi politikánk néhány időszerű kérdéséről és a nemzetiségi szövetségek 1978-ban esedékes kongresszusainak előkészítéséről. (MOL M-KS 288. f. 20. cs. 1069. ő. e.)

65 A „Szigorúan bizalmas!” nemzetiségpolitikai határozat nyíltta visszaminősítése: 1995. február 21., a 0012/1-1/1995. MKM. számon (F. G.).

66 A határozat I. 3. pont második és harmadik bekezdése nélküli szövegéről van szó. (F. G.)

67 A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1975–1980. Összeállította és szerkesztette: Vass Henrik. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983, 661–667. o.

68 MOL M-KS 288. f. 20. cs. 1069. ő. e.

69 A legnagyobb mértékben a nemzetiségi óvodába járó gyermekek száma emelkedett: „átlagosan négy és félszeres a növekedés, a németeknél kb. tízszeres”. (MOL M-KS 288. f. 20. cs. 1069. ő. e.)

70 MOL M-KS 288. f. 20. cs. 1069. ő. e.

71 A határozat – szűkszavúan – utalt a nemzetiségi gimnáziumokra is: „Nem emelkedett azoknak a létszáma, akik olyan általános iskolába, illetve gimnáziumba (ezek az ún. nemzetiségi tannyelvű iskolák) járnak, ahol a humán tárgyakat nemzetiségi nyelven, a reáltárgyakat magyarul tanítják.”

72 MOL M-KS 288. f. 20. cs. 1069. ő. e.

73 MOL M-KS 288. f. 20. cs. 1069. ő. e.

74 1985. évi I. törvény az oktatásról. Művelődési Közlöny, 1985. 20. sz., valamint Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye, 1985. Budapest, 1986, 3.

75 Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye, 1985. Budapest, 1986, 5. o.

76 Réger Antal 1973–1983 között volt a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetségének főtájtára; a főtájtári tisztséget ekkor (1983–1990 között) Hambuch Géza töltötte be.

77 Az Országgyűlés 31. ülése, 1985. április 18-án. Az 1980. évi június hó 27-ére összehívott Országgyűlés Naplója. Budapest, 1985. 2077. hasáb.

78 Az Országgyűlés 31. ülése, 1985. április 18-án. Az 1980. évi június hó 27-ére összehívott Országgyűlés Naplója. Budapest, 1985, 2078. hasáb.

79 A törvényjavaslat tárgyalásán felszólaltak: Szurgy Istvánné, dr. Szabó Imre, dr. Czibere Tibor, dr. Vámos Marietta, Pál József, Réger Antal, Puskás Andrásné, Orlovács György, dr. Káli Ferenc, dr. Végh György, Reidl János, Gyurkó László. In Az Országgyűlés 31. ülése, 1985. április 18-án. Az 1980. évi június hó 27-ére összehívott Országgyűlés Naplója. Budapest, 1985, 2047. hasáb.

80 A Minisztertanács 41/1985. (X. 5.) MT sz. rendelete az oktatásról szóló 1985. évi I. törvény végrehajtásáról. Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye, 1985. Budapest, 1986, 291–296. o.

81 Drahos Ágoston – Kovács Péter: A magyarországi nemzetiségek oktatásügye 1945–1990. Regio, 1991. 2. sz. 178. o.

82 A nemzetiségi nyelven (is) foglalkoztatott óvodáskorú gyermekek száma: 13 763, a középiskolai nemzetiségi anyanyelvi képzésben részesülők: 1 187 volt.

83 Ezt igazolja például a német nemzetiségi általános iskolai tanulólétszám növekedése 1992–1997 között. 1992/93: több mint 38 000; 1993/94: több mint 39 000; 1994/95: több mint 40 000; 1995/96: 41 000, 1996/97: több mint 42 000; 1997/98: több mint 44 000. In Demeter Zayzon Mária (szerk.): Kisebbségek Magyarországon 1999. Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal, Budapest, 2000, 187. o.